

# Подорожній, коли ти прийдеш у Спа... (стислий переказ)

Генріх Белль

Цитата:

Машина зупинилася, але мотор ще гурчав; десь відчинилася велика брама. Крізь розтрощене вікно в машину ввірвалося світло, і тоді я побачив, що й лампочку під стелею розбито вщент, лишень звій ще стирчав у патроні — кілька мерехтливих дротиків з рештками скла. Потому мотор замовк, і знадвору почувся чийсь голос:

— Мерців сюди. Є там мерці?

— Туди до біса, — вилаявся шофер. — Ви що, вже більше не робите затемнення?

— Поможє тут затемнення, коли все місто горить огнем! — гукнув той самий голос.

— Мерці є, питаюся?

— Не знаю.

— Мерців сюди, чув? А решту сходами нагору, до зали малювання, зрозумів?

— Так, так, зрозумів.

Та я не був ще мертвий, я належав до решти, і мене понесли сходами нагору.

Спершу йшли довгим, тьмяно освітленим коридором, із зеленими, мальованими олійною фарбою стінами, в які повбивано чорні, криві, старосвітські гачки для одягу; ось виринули двері з емальованими табличками: 6-А і 6-Е, між тими дверима висіла, злагідна поблискуючи під склом у чорній рамі, Фейєрбахова<sup>1</sup> "Медея"<sup>2</sup> з поглядом удалечінь; потому пішли двері з табличками: 5-А і 5-Б, а між ними — "Хлопчик, що виймає терня" — прегарне, з червонястим полиском фото в брунатній рамі.

Аж ось уже й колона перед виходом на сходову площадку, і довгий, вузький фриз<sup>3</sup> Парфенону<sup>4</sup> за нею, справжній, античний — мистецьки зроблений з жовтавого гіпсу макет, і все інше, віддавна знайоме: грецький гопліт<sup>5</sup>, до п'ят озброєний, наїжений і грізний, схожий на розлюченого півня. На сходовій, клітці, на стіні, пофарбованій жовтим, пишалися всі вони — од великого курфюрста<sup>6</sup>, який численними війнами заклавав підвалини брандербурзько-прусської могутності.) до Гітлера...

Та коли ми поминули взірцевих арійців, за ними виринуло й усе інше: трое погруддів — Цезар<sup>7</sup>, Цицерон<sup>8</sup> і Марк Аврелій<sup>9</sup> рядочком, один біля, одного, — чудові копії, всі жовті, античні, поважні, стояли вони попід стіною. А коли ми зайшли за ріг, з'явилася й Гермесова колона, а далі, в глибині коридору, — коридор тут був пофарбований у рожевий колір, — аж ген у глибині, над дверима зали малювання, висіла величезна мармиза Зевса, але до неї було ще далеко. Праворуч у вікні я бачив заграву пожежі — все небо було червоне, й по ньому врочисто пливли чорні, густі хмари диму...

І знов я мимохідь глянув ліворуч, і знов побачив двері з табличками: 10-А й 10-Б, а поміж тими бурими, немов просякнутими затхлістю дверима вгледів у золотій рамі вуса

й кінчик носа Ніцше — другу половин у портрета було заліплено папером із написом: "Легка хірургія".

Якщо зараз, майнуло в мене в голові, якщо зараз... Та ось і він, я його вже побачив — краєвид Того10, великий і яскравий, плаский, як старовинна гравюра, чудова олеографія, і на першому плані, поперед колоніальних будиночків, поперед негрів і німецького солдата, що безглуздо стовбичив там із гвинтівкою, на першому плані картини красувалася велика, змальована в натуральну величину, в'язка бананів — ліворуч кетяг, праворуч кетяг, і саме на середньому банані в правім кетягу було щось надряпано; я розгледів той напис, бо, здається, сам його й надряпав...

Аж ось широко відчинилися двері зали малювання, я вплив туди під Зевсовим зображенням і заплющив очі. Я не хотів більше нічого бачити...

Усе це, думалося, мені, ще не доказ. Зрештою, у кожній гімназії є зали малювання, коридори з зеленими й жовтими стінами і кривими, старомодними гачками в них; зрештою, те, що "Медея" висить межі 6-А й 6-Б, — ще не доказ, що я у своїй школі.

— Де ми? — спитав я.

— У Бендорфі.

— Дякую, — сказав я й затягся.

Мабуть, я таки в Бендорфі, себто вдома, і якби в мене не ця страшенна гарячка, я міг би твердити напевне, що я в якійсь класичній гімназії; принаймні, що я в школі, — це безперечно. Хіба ж той голос унизу не гукнув: "Решту до зали малювання!" Я був один із решти, був живий, живі, напевне, й становили "решту". Ось я в залі малювання, а якщо слух мене не одурив, то чого б одурили очі? І тоді я насправді впізнав Цезаря, Цицерона й Марка Аврелія; а вони могли бути лише в класичній гімназії, — навряд чи по інших школах у коридорах попід стінами виставляють цих типів.

— Пий, друже!

Я почав пити, то була вода, але ж вода — чудовий напій; я відчував на губах металевий смак казанка, з насолодою усвідомлював, як багато ще там води, але пожежник несподівано відняв казанка від моїх губ і подався геть: я закричав, але він не озирнувся, тільки втомлено знизав плечима й пішов далі; поранений що лежав біля мене, спокійно сказав:

— Дарма галасувати, в них нема води, ти ж бачиш.

Я бачив, хоч вікна й були затемнені, — за чорними заслонами жевріло й миготіло, — чорне на червоному, як у грубці, коли туди підсипати вугілля. Так, я бачив: місто горіло.

— Яке це місто? — спитав я того, що лежав біля мене.

— Бендорф, — відказав він

— Дякую.

Я дивився просто перед собою — на ряди вікон, інколи й на стелю. Стеля була ще незаймана, біла й гладенька, з вузьким класичним ліпленим карнизом, але стелі з такими карнизами в залах малювання по всіх школах, принаймні — по добрих давніх класичних гімназіях.

Тепер уже годі було сумніватися, що я лежу в залі малювання якоїсь класичної гімназії в Бендорфі. У Бендорфі три класичні гімназії: гімназія Фрідріха Великого, гімназія Альберта й — може, краще було б цього й не казати, — але остання, третя, звалася гімназія Адольфа Гітлера.

Потім я міркував, скільки імен буде на тій таблиці полеглих, яку, мабуть, приб'ють тут згодом, оздобивши її ще більшим золотим Залізним хрестом і вквітчавши ще більшим лавровим вінком. І зненацька мені спало на думку, що коли я справді у своїй школі, то й моє ім'я стоятиме там, укарбоване в камінь, а в шкільному календарі проти мого прізвища буде написано: "Пішов зі школи на фронт і поліг за..."

Нарешті передо мною виріс лікар; він скинув окуляри і, кліпаючи очима, мовчки дивився на мене; позад нього стояв пожежник, що давав мені пити. Він щось зашепотів на вухо лікареві, й той знову начепив окуляри; я виразно побачив за товстими скельцями великі сірі очі з ледь тремтливими зіницями. Він дивився на мене довго, так довго, що я відвів очі, а тоді тихо сказав;

— Хвилиночку, вже скоро ваша черга...

Потім санітари підняли мого сусіду й понесли за дошку. Я повів за ними поглядом; вони розсунули дошку, поставили її впоперек і завісили прогалину між дошкою та стіною простирадлом; за дошкою горіло яскраве світло...

Звідти нічого не було чути, аж поки простирadlo знову відхилили й винесли мого сусіду. Санітари з байдужим, утомленим виглядом понесли його до дверей.

Я знов заплющив очі й подумав: ти мусиш, мусиш дізнатися, що в тебе за рана й чи ти справді у своїй школі.

...

Аж ось санітари знов увійшли до зали, тепер вони підняли мене й понесли туди, за дошку. Я вдруге поплив повз двері й, пропливаючи, нагледів ще одну прикмету: тут, над дверима, висів колись хрест, як гімназія звалася ще школою Святого Хоми: хреста вони потім зняли, але на тому місці на стіні лишився свіжий темно-жовтий слід від нього, такий виразний, що його було, мабуть, ще краще видно, ніж сам той старий, маленький, благодійний хрест, який вони зняли; напрочуд помітний і гарно відбитий, проступав той знак на злинялій фарбі стіни. Тоді вони зозла перефарбували всю стіну, та марно, бо маляр не зумів як слід добрати барви, і хрест знову виступив, буруватий і чіткий на рожевому тлі стіни. Вони лялися, та нічого не зарадили: темний і виразний, хрест, як і раніше, виділявся на ясній стіні, і, я гадаю, вони вичерпали весь свій кошторис на фарби, проте не могли нічого вдіяти. Хреста було видно, і, як приглянутися пильніше, можна було розгледіти навіть нерівний слід на правому кінці поперечки, там, де роками висіла букова галузка, яку чіпляв сторож Біргелер, коли ще дозволяли чіпляти по школах хрести...

Усе це промайнуло в мене в голові за ту коротку мить, поки мене несли за дошку, де горіло яскраве світло.

Мене поклали на операційний стіл і я добре побачив самого себе, тільки маленького, ніби вкороченого, вгорі, в ясному склі лампочки — такий куценський, білий,

вузький сувій марлі, неначе химерний, тендітний кокон; виходить, то було моє відображення.

Лікар повернувся до мене спиною і, нахилившись над столом, порпався в інструментах; старий, обважнілий пожежник стояв навпроти дошки й усміхався мені; він усміхався втеплено й скорботно, і заросле, невмиване його обличчя було таке, ніби він спав. І раптом за його плечима, на нестертому другому боці дошки я побачив щось таке, від чого вперше, відколи я опинився в цьому мертвому домі, озвалося моє серце; десь у потаємному його куточку зринув переляк, глибокий і страшний, і воно закалатало в мене в грудях — на дошці був напис моєю рукою. Угорі, в найвищому рядку. Я знаю свою руку; побачити своє письмо — гірше, ніж побачити себе самого в дзеркалі, — куди більше ймовірності. Ідентичність власного письма я вже ніяк не міг узяти під сумнів. Усе інше не було ще доказом: ані "Медея", ні Ніцше, ні данарський профіль верховинця з кінофільму, ні банани з Того, ні навіть слід хреста над дверима; усе це могло бути й по всіх інших школах. Та навряд щоб по інших школах писали на дошках моєю рукою. Он він, ще й досі там, той вислів, який нам звеліли тоді написати, в тім безнадійному житті, яке скінчилося всього три місяці тому: "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа..."

О, я пам'ятаю, мені не вистачило дошки, і вчитель малювання розкричався, що я не розрахував як слід, узяв завеликі літери, а тоді сам, хитаючи головою, написав тим таки шрифтом нижче: "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа..."

Сім раз було там написано — моїм письмом, латинським шрифтом, готичним, курсивом, римським, італійським і рондо: "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа..."

На тихий лікарів поклик пожежник відступив від дошки, і я побачив увесь вислів, тільки трохи зіпсований, бо я не розрахував як слід, вибрав завеликі літери, взяв забагато пунктів.

"Подорожній, коли ти прийдеш у Спарту..." — початок славнозвісної епітафії трьомстам спартанцям, які, боронячись навали персів, полягли під Фермопілами.

Я стенувся, відчувши укол у ліве стегно, хотів був підвестися на лікті й не зміг, а проте встиг поглянути на себе й побачив, — мене вже розмотали, — що в мене немає обох рук, немає правої ноги, тим-то я відразу впав на спину, бо не мав тепер на що спертися, я закричав, лікар з пожежником злякано подивилися на мене, та лікар тільки знизав плечима й знов натиснув на поршень шприца, що поволі й твердо пішов донизу, я хотів ще раз подивитися на дошку, але пожежник стояв тепер зовсім близько біля мене й заступав її, він міцно тримав мене за плечі, і я чув лише дух смалятини й бруду, що йшов від його мундира, бачив тільки його втомлене, скорботне обличчя, і раптом я його пізнав: то був Біргелер.

— Молока, — тихо сказав я.

[1] Фейербах Ансельм (1829-1880) — німецький живописець неокласичного напрямку.

[2] "Медея" — славетний твір давньоримського мистецтва — бронзова статуя з V ст. до н. е.

[3] Фриз — середня частина балочного перекриття.

[4] Парфенон — храм Афіни (богині мудрості) в Афінах.

[5] Гопліт — воїн при повному озброєнні у Стародавній Греції.

[6] Курфюрст — Фрідріх Вільгельм Брандербурзький (1620-1688).

[7] Цезар Гай (102 або 100-44 рр. до н. е.) — римський диктатор і полководець.

[8] Цицерон Марк Тулій (106-43 рр. до н. е.) — римський політичний діяч, оратор, письменник.

[9] Аврелій Марк (121-180 рр.) — римський імператор.

[10] Того — колишня німецька колонія в Африці.

Переклад Є. Горевої

Коментар

Основною темою творів Генріха Белля є війна. Трагічні фронтові надії, які випали на долю письменника за шість років участі у Другій світовій війні, багато у чому визначили сенс життя і творчості Белля.

Тема війни лежить і в основі одного з шедеврів письменника — оповідання "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...". Незвичайна назва твору взята з давньогрецького двовірша-епіграфа про битву у Фермопольській ущелині, де, захищаючи батьківщину, загинули спартанські воїни царя Леоніда. Автор епітафії був Сінонід Кеоський. У Німеччині вірш став відомим у перекладі Фрідріха Шіллера: "Подорожній, коли ти прийдеш у Спарту, повідай там, що ми всі полягли тут, бо так звелів нам закон".

Спартанці у всі віки були для людства прикладом мужності, волі, витримки, відданості Батьківщині. Моральну та фізичну загартованість воїни-патріоти отримали у спартанських школах, про які досі ходять легенди.

Німецьке імперське керівництво мріяло про владу над усім світом, тому, лицемірно ототожнюючи німецьке шовіністичне виховання з патріотичною спартанською системою, вони готували молодь до поневолення інших народів, вкладаючи у вихованців культ грубої сили, зневаги до людей іншої нації.

Фраза, яку винесено у заголовок, не закінчена, тому що юнак не встиг дописати її на дошці перед мобілізацією в діючу армію. Юний хлопчик став не героєм, як спартанці, а "гарматним м'ясом".

Якщо спартанці завершили своє життя патріотичним вчинком — захистом своєї вітчизни, то німецькі юнаки лише скалічили себе, обмануті пропагандистськими фразами про справедливість загарбницьких війн.

Зображення пригніченого стану скаліченого юнака, його внутрішній монолог про лжепатріотизм, повтори, поступове впізнання гімназії, у якій хлопець провчився 8 років, приводить читача до думки: війна протиприродна й антигуманна. Замість пізнання світу, радощів життя вчорашній школяр отримує страшний удар, відчуття, описане в "Апокаліпсисі": "У ті дні люди будуть шукати смерті, але не знайдуть її, побажають умерти, але смерть утече від них".

Оповідання раптом обривається, як обривається його назва: фінал твору Белля

запевняє нас, що це біблійне пророцтво може поширитися на все людство, якщо всім не змінити ставлення до життя.

Але й при житті незміцніла душа обманутого юнака приречена на трагізм існування...